

kérjük,

hogy a Budapest XI. ker. Orlay u. 6. szám alatt fekvő Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség kebelében lévő múzeumunkat, könyvtárunkat és levéltárunkat

állami védelem alá helyezni szíveskedjék,

a közgyűjteményé tételi eljárást megindítani szíveskedjék. Plébániánk, múzeumunk, könyvtárunk és levéltárunk kincsei nemzeti örökségünk részét képezi, melynek nyilvántartásba és a köz számára látogathatóvá tétele fontos nemzeti érdek.

Tisztelettel kérjük, hogy a leltározás során a magyarörmény közösségünk két nemzetközi hírű főmuzeológusa szakmai segítségét szíveskedjék igénybe venni: Fichtingerné dr. Pásztor Emese és Batári Ferenc - Iparművészeti Múzeum.

Tisztelettel kérjük - jószolgálati úton - segítségét, hogy a Magyarországi Örmény Egyház megszüntesse székhelyeként az Orlay u. 6. szám alatti ingatlanunkba történt bejelentkezését, azt elhagyja, azaz örménykatolikus - katolikus közösségünk végre birtokba vehesse és végre háborítatlanul használhassa saját templomát, plébániáját, múzeumát, könyvtárát, levéltárát. Kérjük szíves közreműködését, hogy az örmény szertartású római katolikus és a római katolikus örmény közösségünk által 2000. október 1. napján választott 3 tagú ideiglenes gondnokság végre kinevezésre kerüljön és megkezdődhessen a mielőbbi egyháztanács-választásra való felkészülés.

Budapest, 2001. október 19.

Megkülönböztetett tisztelettel:

dr. Issekutz Sarolta

Helyesbítés

Előző - októberi - számunkban többször is tévesen írtuk dr. Semjén Zsolt államtitkár nevét. Az érintettől és Olvasóinktól elnézést kérünk.

A szerkesztőség

*****

**Örménymagyarok, akik hatottak, alkottak, gyarapítottak,
hogy a haza fényre derüljön, s kincses legyen .**

Kolozsvár-Szamosújvár 2001. szeptember 14-16

IV., Jubileumi Konferencia

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNY PAPOK A LATIN EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Egy nép sem mondhatja magát 1700 éve Krisztushoz fűződő örökség "tulajdonosának", egy nép sem dicsekedhet olyan nagy "keresztény" múlttal, mint az örmény. 1700 esztendő igen sok küzdelmet és szenvedést hozott számára. II. János Pál örményekhez intézett apostoli levelében még szebben fogalmaz, amikor megköszöni a Krisztushoz fűződő hűséges hosszú történetüket: "Ez a hűség ismerte az üldöztetést és a vértanúságot."1 Csodálkozva, és egy kicsit irigykedve tudunk beszélni annak a népnek a múltjáról, amelyik birodalmak között őrlődve nemcsak keresztény néppé, hanem kultúráját és az egyetemes keresztény irodalmat megőrző néppé vált. Tudós papjaik - Szent Meszrop és társai - akkor szerkesztették meg ábécéjüket és virágoztatták fel irodalmukat (még ha nagyobb részét ez csak fordításirodalom),

amikor (4. század) keletről a perzsák iranizálni, nyugatról a bizánciak görögösíteni akarták őket.² Azóta szellemi és lelki felvérteztsége képessé tette az örmény népet, hogy ellenálljon a különféle támadásokkal szemben és megmaradjon. "Az örmény nép hitének és műveltségének öröksége az emberiséget művészeti és szellemi kincsekkel gazdagította" ³ - állítja a pápa -, s ebből részesültünk mi is, erdélyiek. 1672 óta Erdély történelmébe is beírták a nevüket az örmények. Batthyány Ignác püspök II. József császárhoz intézett levelében "flos catholicitas", "a katolicizmus virágá"-nak nevezte az erdélyi örményeket.⁴

Tévesen monofizitáknak szoktuk emlegetni a nem uniált örményeket, mivel 451-ben püspökeik nem vettek részt a monofizitizmust elítélő Kálkhédoni zsinaton. Nem vettek részt, mert nem tudtak elmenni a háborús viszonyok miatt. Igaz, később a bizánci császárok által államilag törvényesített egységesítő (egészében nem igazhitű) hitvallást, a Hénotikont elfogadták, amit viszont a pápák tagadtak meg, Innen származik az ún. szakadás.⁵

Amikor Minas püspökük vezetésével az ország keleti határvidékén letelepedtek, még ún. "monofiziták" voltak. Bejövetelük után 14 évre, a református fejedelemség utolsó éveiben katolizáltak. Az unió létrejöttében nagy szerepet játszott **dr. Verzár (Verzerescul) Oxendius** buzgó papjuk, aki római (14 éves) tanulmányait befejezve jött Erdélybe. Az Erdélyben otthonra talált örmény népcsoport ősi rítusának és egyházfegyelmének megtartásával egyesült azzal a római pápasággal, amelyiktől soha el sem volt szakadva. Papjaik azóta nemcsak saját híveiket, hanem a latin szertartású katolikusokat is szolgálták. Különösen a kezdet-kezdetén volt erre nagy szükség. Jó példával járt elől Verzerescul Oxendius, aki 1684-ben kezdte el papi működését nagy apostoli buzgalommal.⁶ Több mint 3000 örmény családot (kb. 30.000 személyt) térített meg. XI. Boldog Ince pápa méltónak találta arra, hogy Minas püspök halála után őt nevezze ki utódjául.⁷ Ekkor a latin szertartású katolikusoknak - országgyűlési végzés értelmében - nem lehetett püspökük. A rendszerváltás után I. Lipót hiába küldte be Illyés András "választott püspököt", a protestáns többségű rendek kiutasították az országból, 1696. január 16-án kénytelen volt Gyulafehérvárt elhagyni.⁸

Távozásakor felkérte Verzerescul püspököt, hogy viselje gondját a latin híveknek is. Verzerescul nagy szorgalommal igyekezett eleget tenni kettős főpapi funkciójának mindkét rítusú katolikus hívek körében: papokat szentelt, templomokat és harangokat áldott meg, házassági ügyekben bíraskodott; felvette a kapcsolatot a görög keleti románok unióját szorgalmazó jezsuiták erdélyi missziók főnökével, Kapi Gábor atyával.⁹ Oxendius püspöknek olyan nagy lett a tekintélye, hogy még politikai ténykedésre is felkérték. A II. Rákóczi Ferenc féle szabadságharcok a Kormányzótanács Mikes Mihállyal őt küldte, "hogy menjenek ki a székelységre, s csendesítsék meg a rebelliót."¹⁰ Erdély nagy metamorfózisakor gondviselésszerű volt a nagy műveltségű örmény püspök jelenléte. Szongott Kristóf szerint: "Abban az időben a katolicizmus és a trón érdekében a hitélet, a politika, a diplomácia terén, az ország anyagi és szellemi javának előmozdítása-, híveinek jólétéért, senki sem tényezett annyi és oly sikeres munkát, mint Verzerescul."¹¹ Nyugodtan állíthatjuk, hogy vele kezdődött el a latin egyházban szolgálatot végző örmény papok sorozata. Példája mindig vonzó maradt.

Mielőtt konkrét személyek felemlítésével igazolnánk az örmény- vagy az örmény származású papoknak a római egyházban végzett munkáját, próbáljunk feleletet kapni arra a kérdésre, hogy mi tette alkalmassá őket erre a papi feladatra.

Először is megállapíthatjuk, hogy a római katolikus hívek nem viseltettek fenntartással az örmény rítusú papság iránt. Az unió után még kb. 50-60 évig régi egyházfegyelmük szerint házasodtak az örmény papok, Mária Terézia uralkodásakor azonban áttértek a latin gyakorlatra, vállalták a cölibátust.

A nyelv sem okozott különösebb gondot. Száz éves erdélyi tartózkodásukkor, az 1791. évi országgyűlésen képviselőik kifejezték elkötelezettségüket a magyar nemzet mellett. Bizalomnyilvánításukért és "hazaszeretetükért a magyar nemzet testébe fölvette."12 Később is hasonló volt az örmény nép magatartása. "Lelkünk mélyéből ragaszkodunk az 1791. erdélyi országgyűlés 61. törvénycikk szellemében a magyar nemzethez tartozásunk eszméjéhez" - olvasható az 1868. április 7-én a magyar kir. Vallás és közoktatásügyi Minisztériumhoz írt erszébetvárosi kérelemben.13

Tény, hogy a 18. században a gazdasági helyzetelőnyük, ami tovább nőtt a 19. század polgárosodásakor, biztosította az örmény fiatalok tanulási lehetőségét. Nemcsak a jól szervezett helyi iskoláikban okulhattak, hanem a külföldi főiskolákban is megfordultak. A papságra vállalkozó fiatal leviták komoly képzésben részesültek. 1805-től a gyulafehérvári papnevelőben tanultak az örmény papjelöltek is, mégpedig id. Karátsonyi Emánuel (előbb, 1803-ban Szamosújváron létrehozta a "Szegények-házát") szamosújvári polgár jóvoltából, aki 8000 Ft-os alapítványt tett, hogy annak kamatjából két örmény szertartású növendék itt tanulhasson.14 A nagylelkű jótevő szándéka az volt, hogy ha nincs két örmény származású jelölt, akkor latin szertartású kispap is élvezheti az alapítványt. Haynald püspök erről elismerően nyilatkozik: "Midőn a károlyfehérvári papnevelőintézet Karátsonyi szándékához képest akár örmény, akár latin növendékpapot nevel az alapítvány erején, mind a két esetben a megyének majd minden plébániájában található és vallási buzgóságuk által kitűnő és éppen azért papjaim működését különösen igénybe vevő örmény családoknak és nemzetnek tesz hasznos szolgálatot." 15 Ez az idézet azonban valamiről még árulkodik: az örmények körében ekkor (a 19. század második felében) már csökkenőben van a papi hivatások száma.

Több örmény kispapnak megadatott az a lehetőség, hogy a gyulafehérvári szeminárium befejezése után Lembergben, Bécsben, Rómában, stb. folytathatták tanulmányaikat. Érthető, hogy a komoly képzettségű és apostoli lelkületű papjaikra az erdélyi püspökök szemet vetettek, és rezidenciájuk központjában - elsősorban a Teológián - alkalmazták őket. Ebből ún. "nemes" összetűzések adódtak a kegyurasággal rendelkező örmény plébániák vezetői és a püspök között. Csak két példát említsünk:

Korbuly János kiváló képzettségű és teológiai tudományokban járatos papot (1810-ben szentelték Lembergben), aki a szamosújvári örmény iskolában tanított, Kovács Miklós püspök - a szamosújváriak tiltakozása ellenére -1828-ban először Gyergyószentmiklósrá, majd a gyulafehérvári papnevelőbe nevezte ki egyháztörténelem, metafizika és logika tanárának.16 A tiltakozásra a szamosújvári Tanácsnak meg kell elégednie papjukat elismerő válasszal: "... Noha nagy örömmre szolgál nekem a tek. Nemes Magistratusnak folyó hold 24-én hozzám intézett becses leveléből érteni, hogy: Korbuly János szamosújvári segédpap példás magaviselete, fáradhatatlan szorgalmatossága, buzgó oktatásai és más dicséretes tulajdonságai által teljes mértékben megnyerte légyen a híveknek szeretetét és tiszteletét; ... Azért a Magistratusnak kérését nem teljesíthetem, hanem az említett pap iránti tett rendelésemet újítva megerősítem."17

Kovács püspök hasonlóképpen járt el 1841-ben **Lukácsi Kristóf** kiváló örmény papi személlyel. Lukácsi Rómában, Bécsben és Lembergben tanult. Nagy tudású pap, kiváló egyháztörténész. A szamosújvári hívek "nagy szívbeli fájdalmuk" ellenére a püspök Gyulafehérvárra rendelte bölcsészettan tanárnak, s ott 23 évet tanított.18

Több örmény szertartású pap tanított az erdélyi római katolikus gimnáziumokban:

Szentpétery János gyergyószentmiklósi örmény-plébánost, akinek a Szent Háromság legényegylettel pénzügyi összetűzése volt, Lönhárt Ferenc püspök "nem büntetésből, hanem kényszer hatása alatt állásából felmentette és a brassói főgimnázium tanárává nevezte ki."19

Keresztes Márton (Szül. Szamosújvár,1814) Székelyudvarhelyen tanárkodott. Részt vett az 1848-as agyagfalvi gyűlésen, amiért 1858-ig bujdosnia kellett, végül Karcfalván lett plébános.²⁰

Vannak örmény papok, akik a **latin lelkipásztorkodásban** jeleskedtek:

Kapatán Márton előbb Topánfalván volt plébános, éppen az 1848-as események idején, később Gyulafehérvárra került teológiai tanárnak; 1875-1883 között a Szemináriumban a rektori funkciót töltötte be.²¹

Karácsony Márton 1899-1920 között marosvásárhelyi plébános-főesperesként működött. A lelkipásztori munka mellett kitűnt az egyházi intézmények restaurálásában.

Kevesen tudják, hogy a jezsuiták latin *Domus* Históriaját tartalmi rövidítéssel magyar nyelvre fordította, és naprakészre pótolta. Az ő munkájával (ami igen komoly forrásértékű anyag a történészek számára!) le is zárult a marosvásárhelyi *Domus Historia*.²²

A gyergyószentmiklósi **Eránosz Jeremiás** Csíkrákoson lelkipásztorkodott 1857-től 1881-ig. Munkájának elismeréséért főpásztortól kanonoki és aranykeresztes kitüntetésben részesült.

A latin szolgálatban résztvevő nagy örmény papi nevek közé kell sorolnunk **Görög Joachimot** és **Fejér Gerőt**. Görög Joáchimot (+1928) "Erdély Prohászkaájának" nevezték, szívhez szóló beszédei miatt. Tanárként hívta magára a közvélemény figyelmét.

Gyergyószentmiklóson tanított a Fogarassy leánynevelő és fiú polgári intézetben, 1900-tól a főgimnáziumban, 1908-ban zárdavezető, 1910-től a latin plébániát is adminisztrálta. Munkájának elismeréséül Mailáth püspök 1918-ban kanonoki kitüntetésben részesítette. A 20-as évek után politikai vonalon is tevékenykedett. A Magyar Párt képviselőjeként 1923-ban szenátor lett a román parlamentben. A *Domus Historia* szerint: "nemcsak a hitközségnek volt féltve őrzött büszkesége, az örmények kimagasló alakja, hanem erőssége és oszlopa volt az egész magyar társadalomnak is."²³

A csíkszépvízi **Fejér Gerő** papi működésének nagyobb részét a római katolikus egyház keretében fejtette ki. Tevékenykedett, mint gimnáziumi tanár Gyulafehérvárott, státusi referens Kolozsvárott, teológiai rektor és kanonok Gyulafehérvárott. Életének utolsó tíz évét szülőfalujában töltötte. 1958-ban halt meg.

Latin egyházba született, de a felmenő ágakon kimutatható örmény származású erdélyi magyarok, papok általában "büszkék" származásukra. Ez is a küzdelmekkel telített közös múltunkról árulkodik. Anélkül, hogy a régi nagyokat kisajátítanánk vagy vitákba bocsátkoznánk egymással, mi magyarok büszkén valljuk magunkénak (hiszen ők is így gondolkodtak) a latin egyházban keresztelt, de örmény származású olyan főpapokat, mint a gyergyószentmiklósi **Fogarassy Mihály** (+1882) püspököt,²⁵ a székelyudvarhelyi **Zomora Dániel** (+1944) nagyprépostot,²⁶ a kézdivásárhelyi **Dávid László** (+1992) nagyprépost-kolozsvári plébánost, **Merza István** (+1967) szászrégeni esperest, **Sáska Jenő** (+1998) szamosújvári plébánost, stb.

Jelenleg is több olyan római katolikus pap működik egyházmegyénkben, akik örmény vért is hordoznak. Sorukat az erdélyi egyházmegye legfiatalabb katolikus papja, **Puskás Attila** zárja, akit a nyáron szentelt pappá Baróton (már örmény rítusban is) Jakubinyi György érsek és örmény kormányzó. Ennek öröme bátorítsa az erdélyi örmény-katolikus híveket. Van remény! Még akkor is, ha "fordított" szolgáltatási helyzet állt elő, mint amiről az előadásban beszéltem. Az örmény szertartású katolikus hívek - nemcsak a "visszafizetés" reményében - igényt tarthatnak a római katolikus (örmény származású) papok szolgálatára.

Kolozsvár, 2001. szeptember 15.

Dr. Marton József

- 1 *Őszentsége II. János Pál pápa Apostoli Levele az Örmény Nép megkeresztelkedésének 1700. évfordulójára* In: Jakubinyi György (Szerk.), *A romániai katolikus örmények ordináriátusa*, Szamosújvár 2001. 16.
- 2 Vanyó László, *Az ókeresztény egyház és irodalma*, Sz. I. T. Bp. 1980. 733-735.
- 3 *II. János Pál pápa Apostoli Levele*, i. m. 16.
- 4 Vö. SZONGOTT Kristóf, *Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája I. kt.*, Szamosújvárt 1901. 278.
- 5 Szántó Konrád, *A katolikus egyház története I. kt.*, Ecclesia K., Bp. 1983. 182-183.
- 6 *Az egyházszerző örmény-bizottság emlékirata főtisztelendő és nagym. Gr. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök úrhoz egyház főnökség helyreállítása tárgyában*. Kolozsvár 1911. 1.
- 7 Szongott, *Szamosújvár szab. kir. Város Monográfiája I. kt.*, i. m. 262-263.
- Gazdovits Miklós, *Az erdélyi örmények történetéből*, Kolozsvár 2000, 56.
- 8 Szongott, *Szamosújvár Monográfiája I. kt.*, i. m. 267.
- 9 Ő szentelte fel a mikházi ferences templomot; Csíkrákoson három harangot áldott meg 1710. okt. 10-én. - SZONGOTT Kristóf, *Szamosújvár szab. kir. Város Monográfiája I. kt.*, Szamosújvárt 1901. 268-269.
- 10 Cserei Mihály, *Erdély históriája*, Bp. 1983. 339.
- 11 Szongott, *Szamosújvár Monográfiája I. kt.*, i. m. 277.
- 12 Ávedik Lukács, *Erzsébetváros Monográfiája*. Szamosújvárt 186.
- 13 Szongott, *Szamosújvár Monográfiája I. kt.*, i. m. 329-334.
- 14 Szongott, *Szamosújvár Monográfiája II. kt.*, i. m. 221-223.
- 15 Püspöki Levéltár 2370-1854. sz., - Szongott, *Szamosújvár Monográfiája II. kt.*, i. m. 223.
- 16 Domus Historia, Gyergyószentmiklós örmény plébánia, 78-80.
- 17 Szongott, *Szamosújvár Monográfiája I. kt.*, i. m. 392.
- 18 Szongott, *Szamosújvár Monográfiája I. kt.*, i. m. 393-396.
- 19 Domus Historia, Gyergyószentmiklós örmény plébánia, 85.
- 20 Marton József, *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Bp. 1993. 225.
- 21 Marton, *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, i. m. 119.
- 22 Marton József, *A marosvásárhelyi katolikus egyházközség története* In: *Millenniumi megemlékezés*, (Szerk. Finna G.), Marosvásárhely 2000. 211-212.
- 23 Domus Historia, Gyergyószentmiklós örmény plébánia, 88.
- 24 Bogos Mária, *A szépvízi örmény közösség*, Bp. 1997. 61-62.
- 25 Bíró Vencel, *Fogarasy Mihály* In: *Erdélyi katolikus nagyok*, (Szerk. Bíró V - Boros F.), Kolozsvár 1941. 135-138.
- 26 Jakab László, *A gyulafehérvári "Mailáth" főgimnázium elődjének története*, Csíkszereda é. n. 104.

*****

Többszörös kötődés

Erdélyi Napló 2001. szept. 25.

A 210 esztendeje Kolozsvárott megtartott országgyűlés, az erdélyi diéta mai szóhasználattal honosította, azaz befogadta a már egy évszázada az ország területén élő örményeket. Erre is emlékeztek szeptember közepén a kincses városban megtartott negyedik, jubileumi konferencián, melyre az Armenia Örménymagyar Baráti Társaság, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása, a Pro Armenia és a Téka Művelődési Alapítvány szervezésében került sor.

Két nap alatt közel húsz előadást hallgattak meg az ország és Magyarország magyarörmény/örménymagyar közösségeinek küldöttei, részt vettek különböző kulturális